

درس ۳

سیاست و حکومت در عصر قاجار

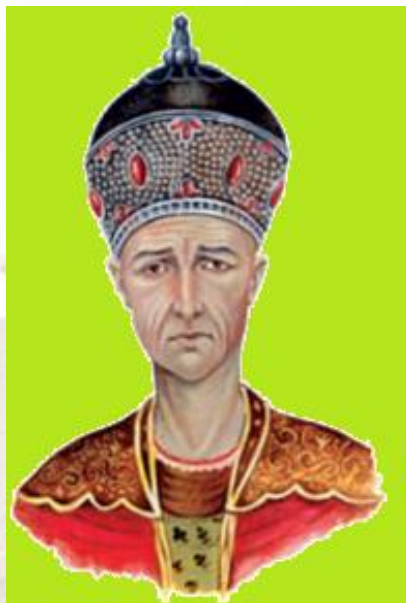
(از آغاز تا پایان سلطنت ناصرالدین شاه)

محمد حسن خان قاجار پدر آقامحمدخان

آقامحمدخان پسر بزرگ محمد حسن خان قاجار بود که پس از کشته شدن پدرش به دست زندیان به اسارت در آمد و مدت های طولانی به عنوان گروگان در شیراز بود.

او پس از مرگ کریم خان از این فرصت استفاده کرد و به استرآباد (گرگان) گریخت و با متحد کردن افراد ایل قاجار، به جنگ زندیان رفت.

آقامحمدخان

محمد حسن خان قاجار

پادشاهی آقامحمدخان قاجار

مراسم تاجگذاری آقامحمدخان در
۱ فروردین ماه ۱۱۷۴ خورشیدی
در تهران برگزار شد.

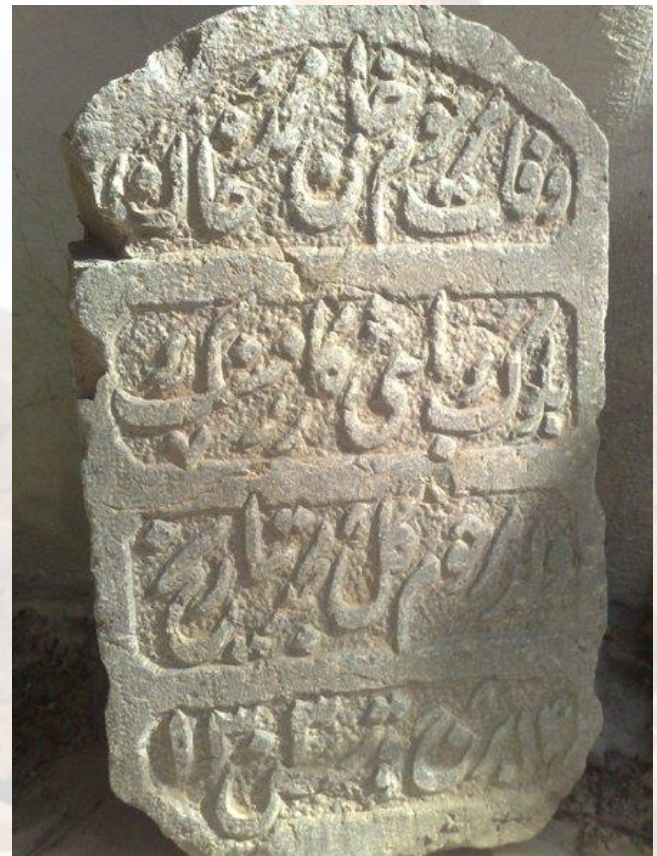
پایتخت شدن تهران توسط آقامحمدخان

کشته شدن آقامحمدخان قاجار

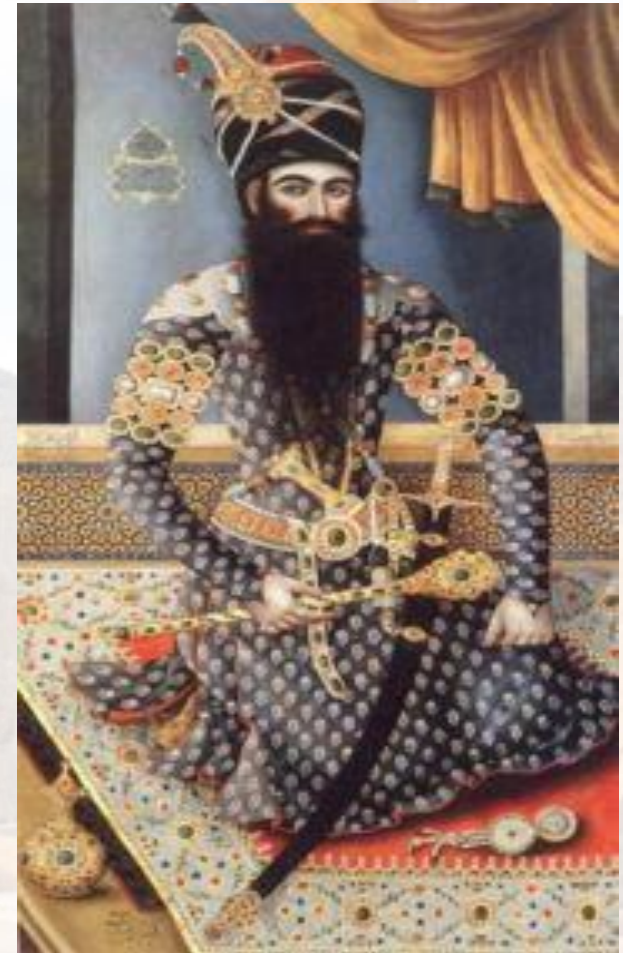
آقامحمدخان در ۲۷ اردیبهشت ماه
۱۱۷۷ در هنگام لشکرکشی به
گرجستان در قلعه شوشه توسط چند
نفر از همراهانش به قتل رسید.

سنگ قبر منتسب به آقامحمدخان در نجف

پادشاهی فتحعلی شاه بردار زاده آقامحمدخان

پس از مرگ آقامحمدخان، برادرزاده اش **باباخان** که به **فتحعلی شاه** معروف شد، زمام امور را به دست گرفت. فتحعلی شاه در **حفظ یکپارچگی** کشور و سامان دادن به اوضاع داخلی موفق بود، اما در **مقابله با تهاجم نظامی** و نفوذ سیاسی کشورهای اروپایی **ناکام** ماند.

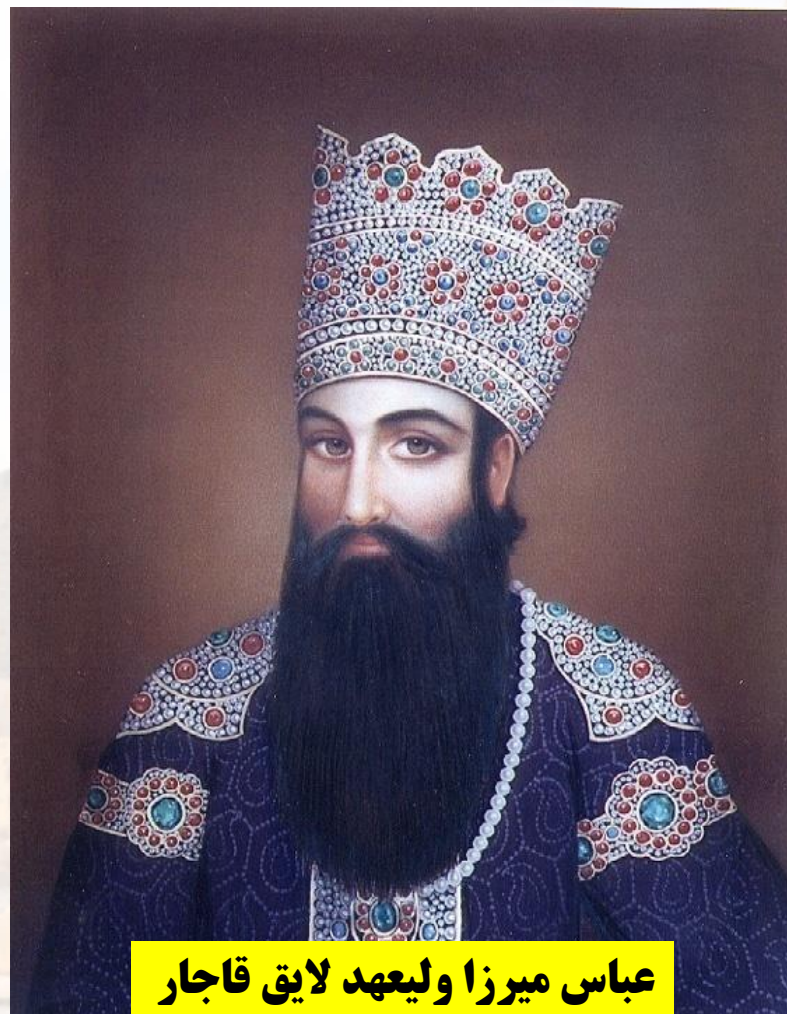
جنگ های اول و دوم ایران و روس

در زمان حکومت فتحعلی شاه قاجار و پس از آن که **حاکم گرجستان** خود را تحت حمایت دولت روسیه قرار داد، روسها به **منطقه قفقاز** لشکرکشی کردند و گرجستان را تصرف نمودند. این اقدام سر آغاز جنگ های ایران و روسیه به حساب می آید.

فرمانده ایران در جنگ با روس ها

عباس میرزا ولیعهد لایق قاجار

فرماندهان روس ها در جنگ با ایران

پاول سیسیانوف فرمانده روس در جنگ اول

ژنرال پاسکویچ فرمانده روس در جنگ دوم

شکست ایران در جنگ با روس ها

به سبب **ضعف سیاسی و نظامی ایران و پیمان شکنی** دولت های فرانسه و انگلستان، به پیروزی روسیه و انعقاد معاهده گلستان انجامید.

علت شروع جنگ دوم ایران با روس ها

- ۱- مشخص نبودن **خطوط مرزی** در عهدنامه گلستان و ادعاهای ارضی جدید روسها
- ۲- فریاد **کمک خواهی** مردم **مسلمان** شهرها و روستاهایی بود که به واسطه معاهده گلستان تحت سلطه و ستم روسها قرار گرفته بودند.
با **صدور فتوای جهاد** برخی از علما، عده زیادی از ایرانیان آماده جهاد شدند و حکومت قاجار را به اقدام نظامی برای آزادی سرزمینهای ایرانی ترغیب کردند..

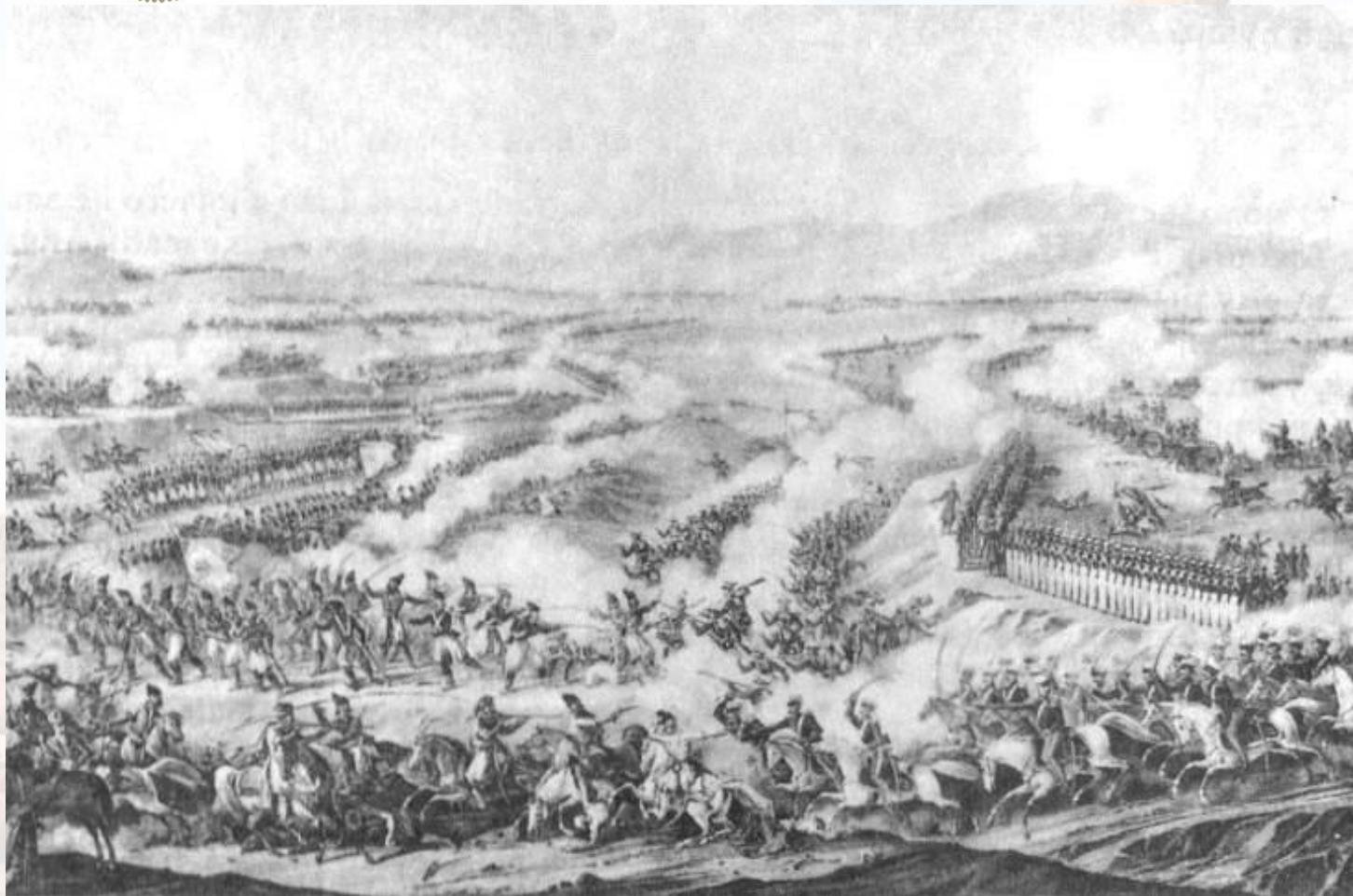
نقش برخی از علما در جنگ دوم ایران با روس ها

با صدور **فتوای جهاد** برخی از **علما**، عده زیادی از ایرانیان آماده جهاد شدند و حکومت قاجار را به **اقدام نظامی** برای آزادی سرزمینهای ایرانی **ترغیب** کردند.

علت شکست ایران در جنگ دوم با روس ها

ناتوانی فتحعلی شاه در تأمین تدارکات سپاه و بی کفایتی و سستی برخی از فرماندهان مانند آصف الدوله در این شکست تأثیرگذار بود.

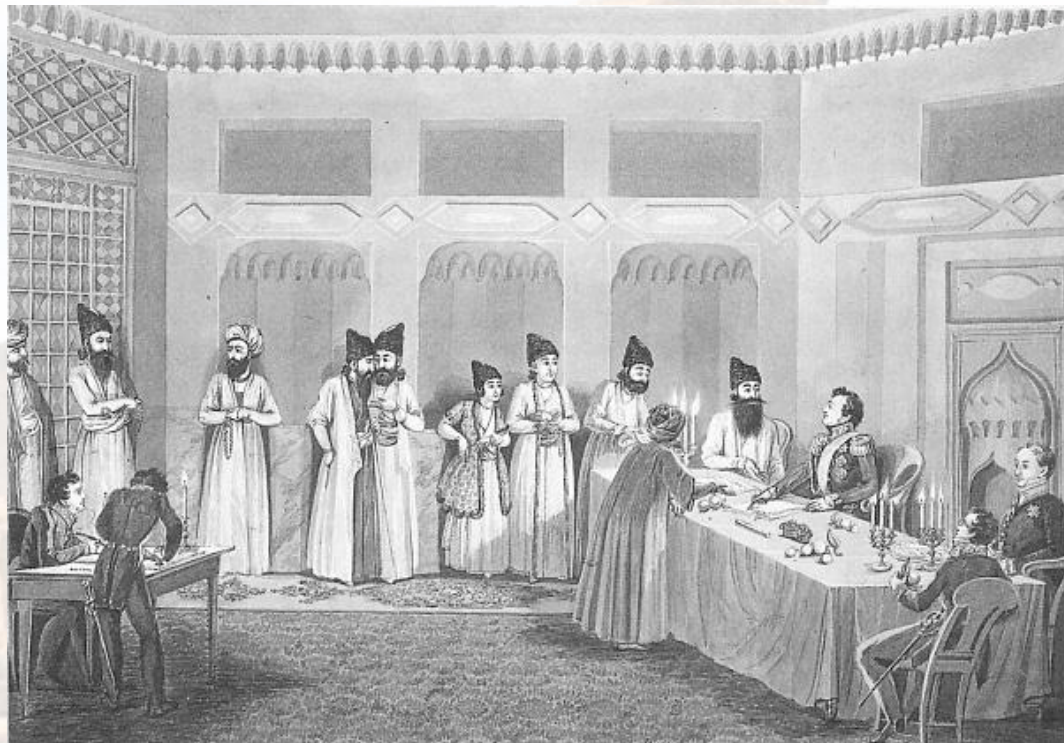
معاهده های جنگ های ایران و روس

گلستان

ترکمانچای

مذاکرات قرارداد گلستان و ترکمانچای

مذاکره کننده ایران - میرزا ابولحسن خان شیرازی (ایلچی)

مفاد معاهده گلستان و ترکمانچای

در نتیجه قراردادهای گلستان و ترکمانچای، مناطق وسیعی از سرزمین های حاصلخیز ایران در **غرب دریای مازندران** که شامل ولایات **گرجستان**، **داغستان**، **ارمنستان**، **نخجوان** و **اران** با شهرها و روستاهای آباد و پرجمعیت به روسیه واگذار شد و **رود ارس** مرز دو کشور قرار گرفت.

به علاوه، ایران در عهدنامه گلستان از داشتن **کشتی جنگی** در دریای مازندران محروم شد و در معاهده ترکمانچای نیز متعهد گردید که مبلغ **۵ میلیون تومان** غرامت به دولت روسیه بپردازد و به اتباع آن کشور نیز حق **مصونیت قضایی** (کاپیتولاسیون) بدهد.

سرزمین هایی که در قراردادهای ترکمانچای و گلستان از ایران جدا شدند.

ولایات جدا شده از ایران **گرجستان**، **داغستان**، **ارمنستان**، **نخجوان** و **اران** با شهرها و روستاهای آباد و پرجمعیت به روسیه واگذار شد و **رود ارس** مرز دو کشور قرار گرفت.

جانشینی محمدشاه فرزند عباس میرزا

فتحعلی شاه پسرش، **عباس میرزا**، را به جانشینی خود برگزیده بود، اما به دنبال **مرگ زود** هنگام این شاهزاده لایق، مقام ولیعهدی به محمدمیرزا، فرزند عباس میرزا رسید.

محمدمیرزا پس از مرگ فتحعلی شاه با تدابیر **میرزا ابوالقاسم خان قائم مقام فراهانی** و سرکوب چند تن از عموها و برادران خود که مدعی سلطنت بودند، به تخت پادشاهی نشست. اگرچه تدابیر قائم مقام موجب سر و سامان یافتن امور کشور شد.

صدر اعظم محمدشاه قاجار

در مقابل زیاده خواهی های **انگلیس** و تلاش برای کاستن از **دخالت** ناروای محمدشاه و درباریان در امور کشور، اسباب **دسیسه گری** مخالفانش را فراهم آورد و محمدشاه را نسبت به این وزیر بزرگ **بد بین** کرد. در نتیجه، قائم مقام پس از **۷ ماه** از مقام وزارت برکنار و کشته شد.

قائم مقام فراهانی

صدر اعظم حاج میرزا آقاسی

محمدشاه بعد از قتل قائم مقام، حاج میرزا آقاسی که یک **درویش مسلک** بود را به صدارت نشاند.
در دوران صدارت آقاسی **نفوذ** دولت های **روسیه و انگلستان** در ایران افزایش یافت.

سفرهای ناصر الدین شاه به فرنگ

ناصرالدین شاه شور و اشتیاق فراوانی به **نوگرایی** و اخذ تمدن اروپایی نشان می داد.

او در دوران پادشاهی خود طی **سه** **مسافرت** خارجی، از چندین کشور اروپایی دیدن کرد و **تحت تأثیر** پیشرفت های علمی و صنعتی اروپاییان قرار گرفت.

نقش میرزا حسین خان سپهسالار در دوره ناصر الدین شاه

میرزا حسین خان سپهسالار، یکی از صدراعظم های عصر ناصری، نقش مؤثری در تشویق شاه برای سفر به فرنگ او اخذ تمدن اروپایی داشت.

این صدراعظم نوگرا و ترقی خواه مصمم به اصلاح تشکیلات سیاسی و اداری کشور و جلب سرمایه گذاری خارجی در ایران بود، اما برنامه های او به سبب مخالفت های داخلی و تردیدهای شاه به جایی نرسید.

میرزا تقی خان فراهانی (امیر نظام، امیر کبیر)

ناصرالدین شاه جوان در آغاز سلطنتش، میرزا تقی خان را با لقب **امیر کبیر** به مقام صدراعظمی برگزید و به او در اداره امور کشور اختیار تام بخشید.

امیر کبیر با استفاده از تجربه های سیاسی ارزشمند خود، علاوه بر سامان دادن به اوضاع کشور، **برنامه منسجمی** را برای اصلاح امور سیاسی و اقتصادی کشور تهیه کرد و بخشی از آن را به اجرا در آورد.

امیر کبیر با توطئه و **دسیسه مخالفان** داخلی و خارجی به سرنوشت قائم مقام دچار شد و اصلاحاتش به نتیجه مطلوب نرسید.

نامه منسوب امیر کبیر به ناصرالدین شاه

قربانت شوم

پس آنکه که در ایوان منزل با همسرهای خود به مجلس لایقان
مشغولم خبر رسید که شاه هزاره موثق الدوله حاکم قم را که حکیم
سیا و دارشاه معزول کرده بودم به توصیه عمر خود با عذر رسیده
و سخن نزل بر زبان رانده اند. فرستادم او را تحت الحفظ
بهران بیاورند تا محضرت بدانند که اداره امور مملکت
با توصیه عمر و حاله نمی شود.

زاد به عیادت است نص

طراحان قتل امیر کبیر

میرزا آقاخان نوری جانشین امیر کبیر

مهدعلیا طراح قتل امیر کبیر

خانواده امیر کبیر

تاج الملوك دختر امير کبير و مادر محمدعلي شاه

ملکه نسا خانم (عزت الدوله) همسر امير کبير

عمر دو بایست در این روزگار
در دگری تجربه بردن بکار

مرد خردمند هنر پیشه را
تا به یکی تجربه آموختن

حمام فین کاشان

علاقه نقاشی ناصرالدین شاه

ناصرالدین شاه در واپسین سال های حکومت، بیشتر وقتش را به سرودن شعر، نقاشی و شکار می گذراند..

صورت حضرت ناصرالدین شاه در این تصویر در زمان دوران سلطنتش کشیده شده است.

جایگاه شاه قبل از قاجار

نظام حکومتی ایران تا پیش از انقلاب مشروطه، **پادشاهی مطلقه** و **استبدادی** بود. در چنین نظامی، شاه در **رأس هرم** قدرت قرار داشت و از **اختیارات نامحدود** برخوردار بود؛ **عزل** و **نصب** مقام های حکومتی و **اعلام جنگ** و **صلح** از جمله اختیارات اساسی او به شمار می رفت. در واقع، شاه هر سه قوه قانون گذاری، اجرایی و قضاوت را در انحصار خود داشت.

شاهان قاجار خود را **مالک جان** و **مال** ایرانیان می شمردند و انتظار داشتند که همگان، از صدراعظم تا مردم عادی، فرمانشان را بی چون و چرا اطاعت کنند.

جایگاه صدراعظم در دوره قاجار

بعد از شاه، وزیر اعظم یا صدراعظم قرار داشت. صدر اعظم بر پایه اختیاراتی که شاه به او می داد، می توانست در تمام امور کشور اظهار نظر و مداخله کند، به حضور شاه برسد و برای وی نامه بنویسد. این صاحب منصب عالی مرتبه همچنین امکان این را داشت که از موقعیت خود برای اصلاح امور کشور، رونق کسب و کار و رفاه مردم بهره ببرد. در عصر قاجار و قبل از آن، وزیران و صدراعظم ها امنیت جانی و مالی کافی نداشتند و شمار قابل توجهی از آنان با دسیسه درباریان و بدگمانی و خشم شاهان، جان و دارایی خود را از دست دادند.

حکومت ایالات و ولایات

والیان و حاکمان ایالات و ولایات، شهرها و روستاها عمدتاً از میان خاندان های زمیندار، اعیان یا بزرگان محلی، سران ایلات و عشایر و شاهزادگان قاجاری برگزیده می شدند.

حاکمان ایالات و ولایات تا حدودی خود مختار بودند و بخش اعظم درآمد منطقه تحت فرمان خویش را برای خود نگه می داشتند.

شاهان قاجار از طریق برقراری پیوند ازدواج با خاندان های زمیندار، بزرگان محلی و مقام های بلند پایه حکومتی به دنبال گسترش نفوذ و استحکام سلطنت خود بودند.

وزارت خانه های اولیه ایران در دوره قاجار

مالیه

جنگ

عدلیه

امور خارجه

امتیازات اقتصادی دوره ناصرالدین شاه

رویتر

حق احداث **راه آهن**، بهره برداری از **معادن** (جز طلا و نقره و سنگ های قیمتی) و **جنگل ها** و **احداث کانال** های آبیاری به مدت ۷۰ سال و **اداره گمرکات** به مدت ۲۵ سال به **بارون جولوس رویتر** واگذار شد.

توتون و تنباکو

انحصار خرید و فروش توتون و تنباکو به مدت ۵۰ سال در برابر **پانزده هزار لیره** و **یک چهارم سود سالانه** به فردی انگلیسی به نام **تالبوت** واگذار شد.

امضا کنندگان قرارداد های دوره ناصرالدین شاه

جرالد تالبوت

بارون جولوس دورویتر

رهبران مخالف قرارداد های دوره ناصرالدین شاه

میرزا حسن شیرازی

میرزا حسن آشتیانی

حاج ملا علی کنی

فتوای میرزای شیرازی در تحریم تنباکو

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله
والحمد لله رب العالمين
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله
والحمد لله رب العالمين
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله
والحمد لله رب العالمين

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله
والحمد لله رب العالمين
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله
والحمد لله رب العالمين

اليوم استعمال تنباکو و توتون به ای نحو کان در حکم محاربه با امام زمان (عج) است.

قرارداد قاجار با انگلیس

سلطه استعماری انگلستان بر **هندوستان** در سده ۱۸ م، موجب توجه بیشتر انگلیسی ها به ایران شد.

در اوایل دوره قاجار، دولت انگلیس کوشید با اعزام سفیران کارگشته به ایران و امضای معاهدات **مجمَل** و **مفصل**، **نفوذ سیاسی و اقتصادی** خود را در میهن ما گسترش دهد و مانع آن شود که کشورهای رقیبش از طریق ایران به **هندوستان** برسند.

این کشور همچنین با حضور در **خلیج فارس** و تسلط بر برخی از جزایر ایرانی، زمینه را برای گسترش نفوذ و دخالت سیاسی، نظامی و اقتصادی خود در این منطقه راهبردی (استراتژیک) فراهم آورد.

مُجْمَل

مفصل

قراردادهای قاجار که نواحی شرقی ایران را جدا کرد.

خود در مرزهای هندوستان به وجود آورد. به همین منظور، در زمان **محمدشاه** و **ناصرالدین شاه** از حاکم نا فرمان هرات و دیگر امیران شورشی افغان حمایت کرد و با اقدامات سیاسی و نظامی خود مانع سرکوب این شورش ها توسط سپاه ایران شد.

انگلستان سرانجام با تحمیل **معاهده پاریس** به حکومت قاجار، **افغانستان** و **هرات** را از ایران جدا کرد. انگلیسی ها سپس با قرارداد **گلداسمیت**، مناطقی از **سیستان و بلوچستان** را نیز از ایران جدا و ضمیمه خاک هندوستان کردند که خود بر آن فرمان می راندند.

ژنرال گلداسمیت

قرارداد پاریس

قرارداد ناپلئون بناپارت با ایران

عهدنامهٔ فین کنشتاین

در زمان فتحعلی شاه **هیئتی نظامی** از فرانسه برای **تعلیم و تجهیز سپاه** به ایران آمد و در مدت کوتاهی اقدامات مفیدی در این زمینه انجام شد.

اتحاد سیاسی و نظامی ایران و فرانسه زیاد دوام نیاورد؛ زیرا ناپلئون اندکی بعد تمام تعهدات خود در برابر ایران را زیر پا گذاشت و با **روسیه صلح** کرد؛ **هیئت نظامی** فرانسوی را از ایران فراخواند و حکومت قاجار را در مقابل روس ها تنها گذاشت.

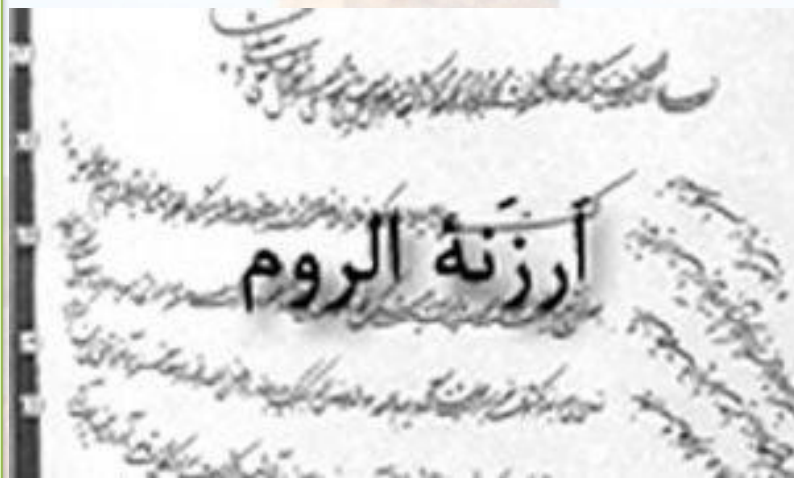
سرزمین‌هایی که در دوره قاجار از ایران جدا شدند.

قرار داد ارزنه الروم بين ايران و عثمانی

در زمان فتحعلی شاه و محمدشاه، به سبب **اختلافات مرزی**، بد رفتاری عثمانیان با **زائران ایرانی** عتبات عالیات و **مشکلات تجاری**، تنش‌هایی میان دو کشور بروز کرد، اما با **وساطت دولت‌های انگلستان و روسیه** مذاکراتی میان ایران و عثمانی صورت گرفت و قراردادهای صلح ارزنه الروم اول و دوم میان آنها بسته شد و به کشمکش‌ها پایان داد.

روابط ایران با سایر کشورها

حکومت قاجار برای کاستن از نفوذ و دخالت های روزافزون روسیه و انگلستان در امور ایران، تلاش می کرد که با کشورهای دیگر مانند آمریکا، اتریش، ایتالیا و بلژیک ارتباط برقرار کند، اما به سبب سنگ اندازی روسها و انگلیسی ها و بی رغبتی این کشورها در این باره موفقیت چندانی به دست نیاورد.

تهیه و تنظیم

مهدی رضا خادم‌لو - دبیر منطقه ۱۸ تهران